

УДК 340.12:323.172(73).1775-1789"

О.М. Литвинов

**КОНСЕРВАТИВНИЙ НАПРЯМОК
У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ США
ПЕРІОДУ БОРТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ,
АБО ПРО ДОСВІД АМЕРИКАНСЬКИХ
ФЕДЕРАЛІСТІВ У СПРАВІ РОЗБУДОВИ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ**

В останній з трьох статей, які присвячено філософсько-правовій думці США середини XVIII століття, розглянуто погляди та ідеї мислителів й діячів, що представляють консервативний її напрямок. Виокремлено постаті А. Гемілтона, Дж. Медісона, Дж. Джея, Дж. Адамса та Дж. Маршала, ідеї яких мали найбільш великий вплив на американську та світову консервативну думку. Відзначається роль та значення відповідних принципів для процесів розбудови правової держави, що є актуальним для сучасної України.

Ключові слова: *правова держава, консерватизм, права людини, корупція, конституція, "Федераліст"*.

В последней из трех статей, посвященных философско-правовой мысли США середины XVIII столетия, рассматриваются взгляды и идеи мыслителей и деятелей, которые представляют ее консервативное направление. Выделены личности А. Гамильтона, Дж. Медисона, Дж. Адамса и Дж. Маршалла, чьи идеи имели наибольшее влияние на американскую и мировую консервативную мысль. Определена роль и значение соответствующих принципов для процессов построения правового государства, что является актуальным для современной Украины.

Ключевые слова: *правовое государство, консерватизм, права человека, коррупция, конституция, "Федералист"*.

At the last in three articles, devoted to the philosophical and legal thought of the USA in the middle of the XVIII th century, it is considered the conceptions and ideas of thinkers and public men who represent its conservative trend. It is shown the personalities of A. Hamilton, J. Madison, J. Adams and J. Marshall whose conceptions had the greatest influence on the American and world conservative thought. It is determined the role and significance of appropriate principles for process of building of legal state that is actual for the present situation in Ukraine.

Key words: *legal state, conservatism, human rights, corruption, constitution, "The Federalist"*.

Процес розбудови сучасної демократичної правової держави у будь-якому регіоні світу сьогодні не є можливим без урахування досвіду тих країн, які мають відомі й вагомі досягнення у тих напрямках і сферах життя і діяльності, які проголошені багатьма іншими країнами як визначені орієнтири. Для сучасної України з її бурхливими і часто малопередбачуваними політичними процесами, які надто потужно впливають на інші сфери життя і процеси державотворення в цілому, досвід – і прак-

тичний політичний, і правничий теоретичний – має велику цінність саме з точки зору подолання як рудиментів недавнього радянського минулого, так і крайнощів стрімкого й радикального "перезавантаження" суспільних відносин. Свобода без відповідальності та дійового впливу моральних імперативів разом із принципами казарменного існування відверто руйнує також і досягнення культуротворчої діяльності багатьох поколінь.

Актуальність теми цієї статті витікає з нагальних потреб осягнення теоретичної спадщини та практичного досвіду, які б дозволили уникати стандартних чи найбільш поширених та характерних помилок періоду становлення державності в умовах незалежності, а також виправляти ті помилки, які вже відбулися.

Метою роботи є ознайомлення з філософсько-правовою думкою однієї з найбільш розвинених демократичних держав світу – Сполучених Штатів Америки – саме періоду здобуття незалежності та становлення державності в умовах демократичного розвитку у перші десятиліття після цього, оскільки, незважаючи на розбіжність і хронологічну, і культурно-історичну багату з політичних процесів та їхніх філософсько-світоглядних підмурків мають спільні риси (звичайно, різного ступеню збігу).

Консерватизм, як і розглянуті попередньо ідеї Просвітництва, зокрема лібералізму¹, у його класичному філософсько-правовому вимірі є надбанням європейської загально-соціальної думки, з якої на американських мислителів, правників та державних діячів (часто ці іпостасі поєднувалися в одній персоні) найбільш значний вплив створила англійська моральна філософія (Е. Бюрк) і особливо – шотландська морально-правова школа "common sense" (А.-Е. Шефтсбері, Ф. Хатчінсон, Д. Г'юм, А. Сміт, А. Фергюссон). Якщо охарактеризувати його гранично коротко, то конкретно-історично він став реакцією раціональної та поміркованої думки на крайнощі та страхіття Французької революції кінця XVIII століття, а сутність його полягає в осмисленні значення традиції, перш за все моральних принципів, як позитивного досвіду у будь-якій сфері життя, насамперед державно-правовій. Сучасні українські дослідники звертають увагу на необхідність позбавлення упередженого й несправжнього розуміння консерватизму та ставлення до нього як до чогось ретроградного – точка зору, яку штучно створили та плекали радянські ідеологи².

¹ Цей текст є продовженням і завершенням теми, розглянутої раніше у статтях: 1) Литвинов О.М. Філософсько-правова думка у США напередодні здобуття незалежності, або про те, чи може бути корисним історичний досвід інших країн для сучасної України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2010. – № 1; 2) Литвинов О.М. Ліберальний напрямок у філософсько-правовій думці США періоду боротьби за незалежність, або знов про корисність досвіду інших країн для України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2010. – № 2.

² Див.: Скиба В.Й., Горбатенко В.П., Туренко В.В. Вступ до політології. Експурс в історію правничо-політичної думки / За заг. ред. В.Й. Скиби. – К.: Основи, 1996. – С. 192-196.

Консервативний напрямок правової думки США періоду, що розглядається, представлений насамперед іменами тих теоретиків державотворення і політичних діячів, які відстоювали засади федеративного устрою нового союзу, на відміну від інших, насамперед прихильників Т. Джеферсона, які наполягали на конфедерації штатів. Суспільна консолідація в новій країні, де в кожному штаті (фактично незалежній країні) діяли свої основні закони (конституції), була процесом надто складним і болісним. Спекуляція, насамперед землею, та криміналізація майже всіх сфер життя, шахрайство та пограбування чесних та довірливих трудівників, насамперед фермерів, яких штучно розорювали, – ось та ситуація, що склалася в країні, де про її єдність можна було говорити лише з великою часткою умовності. Доходило до збройних повстань народу проти порядків, що створювалися, як то сталося в Масачусетсі в 1786 році, де здебільшого колишні солдати, які вибороли незалежність своєю ратною працею та своєю кров'ю, були ошукані пройдисвітами та бандитами.

У цих умовах стало вельми очевидною необхідність перегляду принципів взаємовідносин між штатами і розробки та визначення головних цінностей суспільного консенсусу. З цією метою в 1787 році, перш за все консервативно налаштованими зовсім недавніми військовими командирами Війни за незалежність за участю самого Дж. Вашингтона, було скликано Конституційний Конвент, який і затвердив нову Конституцію – документ досить лаконічний і раціональний, що став концентрованим втіленням насамперед ідей консерватизму, головною з яких була ідея міцної централізованої влади, яка дозволить подолати той безлад, що був реальною дійсністю життя тих часів.

Але реакція суспільства, тобто населення всіх без виключення штатів (тобто – незалежних! – держав) була схожою на шторм, чи, скоріше, якщо використовувати саме американські образи-метафори – на торнадо. Шалене обурення і протести проти такого результату праці Конституційного Конвенту у кожному штаті спиралися на загальну платформу заперечення такої влади, у чому всі противники Конституції вбачали відверте посягання на свободу самоврядування і тенденції відновлення монархії, проти якої народ бився із зброєю в руках¹. Очевидна необхідність роз'яснення основних положень тільки-но народженої Конституції примусила одного з основних її авторів, делегата від штату Нью-Йорк, авто-

¹ Йшлося, насамперед, про великі й сконцентровані повноваження центральної (федеральної) влади у співставленні із повноваженнями влади штатів, які вони мали на той час. Так, у Статті I (Розділ I) Конституції говорить про те, що всі законодавчі повноваження належать Конгресу Сполучених Штатів; у Статті I (Розділ 8) перелічуються конкретні функції Конгресу разом із широкими повноваженнями насамперед щодо забезпечення безпеки країни; у Статті II йдеться про Президента, який очолює виконавчу владу та військо й флот тощо (Див.: Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты /Под ред. и со вступ. ст. О.А. Жидкова. – М.: Изд. группа "Прогресс"- "Универс", 1993. – С. 29, 32-34, 35-37).

ритетної, завдяки своїй активній участі у визвольній війні, особи й талановитого публіциста **Александера Гемілтона** (*Alexander Hamilton, 1755 або 1757 - 1804*) – одного з найвидатніших політичних діячів часів створення Сполучених Штатів Америки, звернутися до своїх виборців. Для плування сутності її положень цей активний прибічник сильної центральної влади звернувся за допомогою до своїх однодумців-юристів – **Джеймса Медісона** (*James Madison, 1751-1836*)*, також делегата Конвенту й майбутнього 4-го Президента США та **Джона Джей**** (*John Jay, 1745 - 1829*), майбутнього Верховного судді країни і губернатора штату Нью-Йорк.

Майже рік з жовтня 1787 по серпень 1788 р. у декількох нью-йоркських газетах з'являлися статті, підписані іменем римського лицаря Публіуса, одного з героїв Плутарха, якого той порівнював із Солоном. Публіус репрезентував Конституцію як досягнення справжнього уряду, як "план, що вартує не стільки одразу ж аплодисментів, тобто моментального схвалення, а ще більше – раціонального пересмислення освіченими людьми"¹. Із 85 статей, які потім було об'єднано в окрему збірку "Федераліст" (*The Federalist*), 51 належить Гемілтону, 29 – Медісону, 5 – Джейу. У публіцистичній боротьбі за Конституцію приймали участь й інші, але саме "Федералісту" судилося стати найвдалішою та найвпливовішою пам'яткою консервативного напрямку в американській правовій

---

* *Гемітон, Александер* – юрист, журналіст, державний, політичний та військовий діяч з колонії Нью-Йорк. Народився в незаможній родині на островах Британської Вест-Індії. Приїхав до Нью-Йорка 1772 р., навчався в Королівському коледжі як обдарована дитина на гроші благодійників. Юридичну практику кинув задля активної участі у Війні за незалежність. Командував артилерією, потім ад'ютант та секретар командувача військами колоністів генерала Дж. Вашингтона (1777-1804), потім командував піхотою. Перший міністр фінансів США (1789-1795), генеральний інспектор армії (1798-1800). Останні роки життя – губернатор Нью-Йорку. Загинув на дуелі.

** *Медісон, Джеймс* – вірджинський юрист, журналіст, державний та політичний діяч, 4-й Президент США (1809-1817). Народився в родині плантаторів, навчався в коледжі Нью Джерсі. Активіст руху за незалежність у своєму штаті, співпрацював над Конституцією Вирджинії, Декларацією про права цього штату. Учасник Війни за незалежність, делегат Континентального Конгресу, член Конгресу США (1789-1797), державний секретар (1801-1809), Президент Американського товариства колонізації, метою якого було скасування рабства шляхом вивезення негрів із країни. Другий ректор Вирджинського університету.

*** *Джей, Джон* – юрист, державний та політичний діяч з колонії Нью-Йорк. Делегат континентальних конгресів, виконував дипломатичні місії в Іспанії та Англії, секретар з іноземних справ США, Верховний суддя США (1789-1794). Компромісний договір із Англією, який він підписав у 1794 році, коштував йому посади, а Президентові Дж. Вашингтону – компрометації його імені у національному масштабі і навіть звинувачень у корупції. Але Джей наступного року було обрано губернатором штату Нью-Йорк (1795-1801).

¹ Див.: Kesler, Charles R. Introduction to The Federalist Papers // The Federalist Papers: Alexander Hamilton, James Madison, John Jay. – N.Y.: A Mentor Book, 1999. – P.IX.

теорії та політичній практиці¹. Публіус виходив із загальних позицій класичної правової думки, що етика і політика спираються на певні очевидні положення, які порівнюються із математичними аксіомами і витікають із *common sense*. Така самоочевидність була "золотим принципом" політики американської революції, оскільки поєднувала в собі погляди класичної філософії з християнством протестантсько-англосаксонських республіканців XVII-XVIII ст. У складній світоглядній суміші, яка слугувала фундаментом правової та державотворчої діяльності "отців-засновників", були відсутні тільки спрощені ієрархічні уявлення середньовіччя. І вся ця суміш стала основою доволі символічного поняття "природного закону".

Згідно нього правові та державницькі інституції ґрунтуються на природі людини. Оскільки ж пристрасті людей без примусу не можуть бути підпорядкованими розумові та справедливості, оскільки ж потрібне і запровадження уряду. Слід визнати, наполягає Публій (Гемілтон), що люди в своїй поведінці керуються насамперед пристрастями та своїми інтересами, ніж загальними міркуваннями політики та справедливості². Особливо гострими є питання власності і прагнення до влади, які є найважливішою причиною порушень порядку в суспільстві. Неоднаковий розподіл власності розпалює запеклу боротьбу різних груп людей, які стають антагоністами, і це має більший вплив на життя, ніж навіть різні релігійні погляди чи політичні уподобання.

Останнє особливо підкреслював Дж. Медісон, який велику увагу приділив також питанням приборкання злочинності, в його термінології – крамоли, основною причиною якої вважав також природу людини, а джерелом нерівний розподіл власності. Тобто, це означає, що причини крамоли знищити неможливо, тому спасіння від неї в засобах, що її мають зменшити. Ці засоби розрізняються в залежності від чисельності крамольних груп і від того, йдеться про звичайних громадян чи про представників державного апарату. У першому випадку подолання крамоли залежить від держапарату, причому найкращими ліками тут є сам принцип демократичного правління, а якщо крамольники складають більшість населення, то завданням державних органів стає розбиття їх на окремі групи, бажано якнайменші. Боротьба із крамолою в самому держапараті повинна спиратися на принцип залежності персоналу держав-

¹ Український дослідник історії зарубіжних політичних учень Нового часу Ф. Кирилюк зазначає: "Теоретичними засадами статей збірника "Федераліст" є раціональне розуміння людського і суспільного порядку, "республіканський" спосіб мислення, тлумачення соціальних і політичних феноменів на основі критеріїв класичної спадщини греків і римлян, Політичної думки Нового часу, конституційної практики Англії та американських колоній" (Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 104).

² Див.: *The Federalist Papers*: Alexander Hamilton, James Madison, John Jay. – P. 333.

них органів від народу. По-перше, уся влада має виходити від народу як єдиного законного її джерела, по-друге, повноваження керувати країною мають бути обмеженими певними термінами. Таким чином народ захищає свої інтереси через систему виборів.

Суттєвим чинником боротьби з кралою стає принцип розподілу функцій державної влади, де кожна з її гілок має право вето на рішення іншої. Причому потрібно, щоб усі найвищі представники кожної з гілок – законодавчої, виконавчої та судової – отримували свої повноваження від народу по каналам, які не сполучаються між собою. Оскільки ж законодавча влада завжди домінує, то слід і її розділити на декілька органів, які б не мали можливості об'єднуватися. Це буде також додатковою гарантією ефективної боротьби з корупцією, важливість якої є винятковою, оскільки поширення цього явища є ознакою занепаду держави і втрати сенсу власного політичного існування, тобто, або перетворення республіки (держави) на тиранію чи олігархію, або ж взагалі її зникнення¹.

Тому необхідність міцної загальнодержавної влади є життєвою необхідністю і саме з цієї точки зору "Федераліст" аналізує проєкт Конституції. Основний акцент, зважаючи на реакцію дуже великої кількості людей, був зроблений на тому, що запропонована Конституція відповідає істинним принципам республіканського устрою і надає додаткову гарантію свободі та захисту власності, а значить буде сприяти й політичному процвітанню. Публік часто апелює до класичних вчень та досвіду античних часів і доходить висновку, що не у всьому демократія може бути взірцем для державного будівництва. Особливо він проти нетерпимості як одного з найбільш небезпечних для існування держави явищ.

Конституція ж має гарантувати зовнішню безпеку, внутрішній спокій і справедливість серед членів суспільства, а для цього є необхідною сильна централізована влада, що надає свободі і власності додаткової гарантії. Автори "Федераліста" наполегливо доводили, що запропонована Конституція повною мірою відповідає істинним принципам республіканського політичного режиму, де в центрі уваги є інтереси громадянина. І хоча відома досить жорстка позиція А. Гемілтона стосовно обмежень виборчих прав розмірами майна і його відношення до народу як до "великого звіра", втім, головною статтю тут став Дж. Медісон, який і отримав оцінку співвітчизників як "архітектор американської конституції". Можливо, завдяки проголошеному ним гаслу, яке було й його життєвим кредо: "Захист здібностей і дарувань – найперша турбота державного

¹ Див.: The Federalist Papers: Alexander Hamilton, James Madison, John Jay. – P. 269.

правління". У цьому його позиція повністю співпадала із позицією про-світників-демократів Т. Джеферсона і Б. Раша.

Таким чином, Конституція США 1787 р. є втіленням принципів консерватизму, на основі яких було вироблено фундаментальні цінності американського життя – власність, релігія та сім'я. Доповнення в 1791 р. за ініціативою представників демократичного напрямку (Біл про права) фактично додав їм масової підтримки.

Основні автори "Федераліста" вважаються головними і найбільш яскравими представниками консерватизму в правовій думці США перших років їх існування¹, але суттєвий внесок у цей напрямок, як у теоретичному аспекті, так і в практичному втіленні в державні інституції, внесли й інші видатні юристи та діячі тих часів. Серед них перш за все згадують Дж. Адамса² та Дж. Маршала³.

Джон Адамс (*John Adams, 1735-1826*)⁴ підтримувався досить поміркованих поглядів у порівнянні з іншими федералістами, наприклад, відносно завдань уряду, він відрізнявся від А. Гемілтона в своєму бажанні захистити дрібних власників, як і великих. Так він проявив себе ще в якості представника штатів, які щойно виникли, у дипломатичній місії до Англії, а потім неодноразово і у самих Сполучених Штатах, вирішуючи досить складні територіальні проблеми⁴. Він побоювався агресії багатства, як і агресії злиденності, тому відстоював позиції змішаного уряду, який мав збалансувати вплив влади багатства, з одного боку, і становища й влади більшості, – з іншого. Дж. Адамс, як і інші федералісти-консерватори, що самі себе називали "партією порядку", не тільки розрізняли принци-

¹ Див., напр.: ; Wormser, Rene A. The Story of the Law and the Men who made it – From the Earliest Times to the Present – N.Y.: A Touchstone Book Published by Simon and Schuster, 1962. – Рр.330-357.

² Див.: Там само. – Рр.322-324. Тут йдеться й про брата Джона Адамса – Семюеля, який також брав активну участь у політичному житті країни й, відповідно, державотворчих та правотворчих процесах.

³ Див.: Там само. – Рр.357-372. Значення ідей Джона Маршала, підкреслюється, зокрема, тим, що навіть громадянська війна 1861-1865 років в аспекті саме державно-правовому тлумачиться як "озброєне зіткнення за принципи Маршала" (Там само. – Р.372), оскільки тільки після її закінчення було остаточно встановлено, що Сполучені Штати Америки, згідно поглядам видатного юриста, є міцним союзом на основі єдиної для всіх конституції, а не вільним зібранням штатів.

⁴ Адамс, Джон – масачусетський юрист, дипломат, публіцист, державний та політичний діяч, 2-й Президент США (1797-1801). Народився в заможній родині. Отримав освіту в коледжі Вільямс енд Мері. Учасник Війни за незалежність, делегат Континентального Конгресу, посол у Франції, Голландії, Англії, віце-президент (1790-1796). Один з найкращих спеціалістів з конституційного права.

Помер у день 50-річчя Декларації незалежності.

⁴ Див.: Wells H.G. The Outline of History. The Whole Story of Man: In 2 Vol. – N.Y.: Garden City Book, 1961. – Vol. II. – P. 700.

пи республіканізму і демократії (це робив і І. Кант), а й вважали їх несумісними. Адамс, спираючись на вчення античних мислителів і на досвід Французької революції, підкреслював, що демократія завжди містить у собі джерела жорстокої деспотії. Тому і в своєму основному творі "На захист конституції урядової влади в Сполучених Штатах Америки" (*A Defence of the Constitutions of Government of the United States*), і в практичній діяльності він намагався якомога більше розширити повноваження виконавчої влади, насамперед президента.

Втім, він ще за часів боротьби за незалежність (у праці "Думки про уряд" – *Thoughts on Government*) спирався на класичну ідею стоїків (Полібий, Цицерон) про змішану форму правління як найкращу, оскільки і монархія, і аристократія, і демократія в чистому вигляді, на його думку, є втіленням деспотизму. Подолання тенденції останнього можливе за умов збалансування повноважень гілок влади. Законодавча має бути представленаю двопалатним парламентом, а система урівноваження меж влади має використовувати принцип часткового суміщення повноважень різних гілок. Так, він передбачав участь виконавчої влади в здійсненні владою судовою ролі посередника в конфліктних ситуаціях у системі державного управління. Таким чином досягається споконвічна мрія і мета політико-правових пошуків стосовно створення системи, де панує принцип "правління законів, а не людей".

Джон Маршал (*John Marshall, 1755 - 1835*)^{****} – політичний лідер федералістів після того, як у Дж. Адамса у 1801 році закінчився президентський термін. Відомий і як автор 5-томної біографії Д. Вашингтона, свого кумира (*Biography of Washington*).

Завзятий супротивник Т. Джеферсона і, відповідно, його ідей, напрямку дій та прибічників¹, Дж. Маршал суто в юридичному аспекті поглибив принципи федералізму як верховенства конституції. Іншою

---

^{****} *Маршал, Джон* – видатний вірджинський юрист, державний діяч, один з засновників американської системи конституційного права. Народився в родині аристократичній, але скромній. Учасник Війни за незалежність. Депутат законодавчих зборів Вірджинії (1782-1787). Обрано в Конгрес США (1799), державний секретар в уряді Дж. Адамса (1800-1801), Голова Верховного суду США (1801-1835). Голова Вірджинського осередку Американського товариства колонізації, метою якого було скасування рабства шляхом вивезення негрів із країни. Голова Історичного товариства Вірджинії.

¹ Про ставлення Маршала до демократів та, відповідно, до Джеферсона, свідчить російський історик США В. Согрін, спираючись на відповідні документи. Він наводить такі його слова: "Демократи розподіляються на безвідповідальних теоретиків та абсолютних терористів. До останніх Джеферсона віднести не можна, але він може об'єднатися з ними, і тоді неважко передбачити, в якому хаосі опиниться країна" (Див.: Согрін В.В. Джефферсон. Человек, мыслитель, политик. – М.: Наука, 1989. – С. 185. Про взаємовідносини федералістів-консерваторів з демократами-лібералами див. також: Печатнов В.О. Гамильтон и Джефферсон. – М.: Междунар. отношения, 1984).

серед його найбільших заслуг перед країною було те, що саме він установив визначені основоположні принципи конституційної інтерпретації, без яких конституція була б документом, який неможливо змінювати. Він наполягав на тому, що конституція не може ефективно діяти довгий час, якщо вона не буде гнучкою. Самі американці вважають, що було надзвичайно важливим те, що вже перші її інтерпретації мали раціональний характер, тобто, уже перші прецеденти були найбільш важливими.

Так, до очевидного принципу, стосовно якого повноваження федерального уряду є тільки такі, які можуть бути визнаними точно або опосередковано в словах конституції, він додає інший принцип: оскільки встановлено, що владу надано федеральному уряду конституцією, остільки влада повинна інтерпретуватися широко. Аргумент стосовно такої позиції підтримувався досить точними словами в конституції, яка надає конгресу повноваження створювати всі закони, які будуть необхідними, і підходити до досягнення виконання повноважень, про які в ній говориться, а всі інші повноваження передати цією конституцією урядові США, або будь-якому департаменту, або відповідному держслужбовцю. Взагалі Джон Маршал підходив до вирішення проблем конституційного права в широкому контексті, який створювала сама конституція. Свою аргументацію він розбудовував на теоріях високого ступеня абстракції, пояснюючи свої доводи здоровим глуздом, коли певні поняття та речі вважалися йому "очевидними", "ясними" та "безсумнівними". І з таких очевидних передумов, які він постійно шукав, знайшовши, робив остаточні висновки.

Славу апологета справедливості і відповідну довіру до його рішень принесли Маршалу вельми складні справи, коли неконституційними визнавалися як рішення федеральної влади (справа Марбурі проти Едісона, 1803 р.), так і влади штатів (справа Глетчера проти Пека, 1810). Така репутація голови Верховного суду робила його рішення останнім аргументом як для федералістів-консерваторів, "гемілтонівців", так і для палких представників ліберально-демократичної течії, "джеферсонівців".

Особливо важливими для розвитку державно-правових інституцій США були постійні спроби Маршала стримувати деспотичне використання законодавчої влади, особливо в штатах, де було немало прикладів використання їхніх законодавчих органів для пограбування окремих громадян через скасування права власності: Маршал навіть безпеку суспільства розглядав як залежну від недоторканості майна. Він постійно доводив, що конституція не встановлює вільної асоціації штатів, які мають права, що переважають права федерального уряду. Величезна різноманітність прав штатів оцінювалася ним вкрай негативно, оскільки тоді доходило до таких випадків, коли штати намагалися використовувати федеральні органи навіть для встановлювання податків.

Для розуміння значення правотворчої діяльності "батьків-засновників" США і особливо федералістів, тобто прихильників консервативного напрямку в державно-правовій теорії і, відповідно, політичній практиці, слід зважати на надзвичайну складність ситуації в країні, де фактично до громадянської війни 1861-1865 років багато державних діячів, насамперед південних (рабовласницьких) штатів, розглядали конституцію лише як поправку до статей конфедерації, а остання є союзом незалежних держав. Теоретичними аргументами інших, насамперед представників північних штатів, були такі: конституцію встановлено "народом Сполучених Штатів" і що Декларація Незалежності, створена Т. Джеферсоном, проголошує "вічний союз", і що в конституції немає механізму ліквідації штатів. Досить цікавим та повчальним фактом з історії формування державно-правових інституцій США на початку XIX століття є співпраця на благо країни політичних супротивників, які особисто люто ненавиділи одне одного – Джона Маршала та міністра юстиції в кабінеті президента Е. Джексона Роджера Тенія.

Саме Дж. Маршаллу Сполучені Штати зобов'язані тим, що створений А. Гемілтоном ще за часів президента Вашингтона перший банк США набув тієї регулюючої та консолідуючої ролі, яка зробила його одним з гарантів стабільності в державі, в якій вирували пристрасті й завзята боротьба, насамперед стосовно розподілу прав та повноважень штатів і федерального центру. За його діяльність і загальну позицію він навіть отримав своєрідне почесне прізвисько "архі-федераліст", позитивного сенсу яке набуло набагато пізніше, з роками, оскільки величезна більшість сучасників (серед яких було багато високопосадовців, включаючи президентів) не поділяла позиції голови Верховного суду. Для всього світу його віддане служіння своїй державі є прикладом можливості перемоги фундаментальних і раціональних засад права над вируванням мінливих і афективних політичних інтересів, а посилення на думку Маршала у питаннях конституційного права ми зустрічаємо в наукових працях і сучасних вчених-правознавців, у тому числі й українських¹. Одним з найважливіших його уроків є доведення необхідності саме такого, раціонально-правового тлумачення конституції.

Головною заслугою американської правової думки часів боротьби за незалежність та перших кроків державотворення є практичне втілення

---

¹ Див., напр.: Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України. Монографія. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. Обговорюючи значення Конституції України як джерела розбудови всієї сукупності правових відносин, автор зазначає: "Не випадково Дж. Маршалл конституцію тлумачив як правило найвищого рангу (superior paramount law)" - С. 133.

основних положень класичних європейських природно-правових доктрин у політичне життя країни через їх оформлення в юридичних документах того часу, насамперед у Декларації незалежності та Конституції. Шлях до "кінцевого пункту" цього втілення, до зрівняння прав всіх суб'єктів права був вельми складним і відзначався запеклою боротьбою різних сил, які консолідувалися у два напрямки правової думки та політичної дії. В історії вони отримали назви демократичного (або ліберального) та консервативного (або федералістського). Знаходження компромісних рішень у правовому полі вказаними політичними силами є тим прикладом, який слід враховувати й при розбудові сучасної демократичної держави. Важливими уроками можна вважати також необхідність урахування конкретних умов своєї країни, високі вимоги до ступеню її моральності.

Слід також обов'язково відзначити те, що у консерваторів було спільним із лібералами, а саме: це "влада законів", намагання взяти курс на звільнення від пристрастей й підпорядкування правовим нормам. Іншими правовими імперативами, що об'єднували ці два вказані політичні табори - це принципове дотримання принципу розподілу повноважень державної влади та забезпечення особистої свободи.

Важливо також виокремити принципи, розроблені у таборі консерваторів (федералістів), чії теоретичні погляди та державницька діяльність мали рішучий вплив на створення Конституції 1787 року.

Взагалі ці витоки американської демократії, які рештою решт набули значення базових цінностей суспільного консенсусу, можна сформулювати наступним чином:

- захист свободи і власності є функціями уряду;
- охорона (захист) власності і попередження "зрівнювальних" тенденцій, що направлені на знищення нерівності в розподілі багатства і влади;
- розробка ефективної системи безпеки громадян, тобто боротьби із злочинністю;
- урядування на основі договорів: найвища законність влади, її суверенність, визначається народом, основа врядування - згода тих, ким управляють;
- республіканізм: уряд, що регулярно змінюється, є відповідальним перед представницькою владою;
- формування загальнонаціональної політичної (громадянської) свідомості.

До безперечних заслуг консерваторів слід віднести звільнення від примх та настроїв юрби за рахунок зміцнення центральної виконавчої влади, але під наглядом та контролем інших гілок влади, насамперед

судової, особливо у питаннях, що стосуються Конституції. У конкретний період, що розглядався, не обійшлося й без досить повчальних думок та ситуацій, наприклад, це стосується позиції федералістів щодо розрізнення (навіть несумісництва) принципів республіканізму та демократії, але на практиці фактично йшлося про обмеження крайнощів демократії на користь порядку, тобто подолання розбалансованості умов взаємовідносин окремих штатів на користь державності. Те, що історично виглядало як запекла боротьба представників двох основних напрямків було конкретним втіленням прагнення однієї мети – кращого влаштування або організації державного та правового життя країни. А світоглядні та філософсько-правові підмурки цих напрямків (з урахуванням культурно-історичних особливостей та економічних інтересів) забезпечували те напруження, яке й було характерним для часів становлення молодшої незалежної держави і яке слід враховувати також іншим країнам¹.

Стаття надійшла до редколегії 13.01.2010 р.

УДК 340.15(092)(73), 1755-1835"

В.Д. Тимов

**ВКЛАД ДЖОНА МАРШАЛЛА
В ЮРИСПРУДЕНЦІЮ США**

Описується внесок Голови Верховного Суду США початку XIX століття, одного з Отців-Засновників країни Джона Маршала в юриспруденцію в цілому і в конституційний процес зокрема. Аналізуються його погляди через рішення гострих у той час проблем з точки зору логіки прийняття правових рішень.

Ключові слова: *принципи права, принцип розподілу влад, Конституція, верховенство закону, суд, аргументи, рішення.*

Описується вклад Председателя Верховного Суду США начала XIX века, одного из Отцов-Основателей страны Джона Маршалла в юриспруденцию в целом и в конституционный процесс в частности. Анализируются его взгляды через решение острых в то время проблем с точки зрения логики принятия правовых решений.

¹ Американський досвід розбудови демократичної правової держави залишається у центрі уваги суспільно-політичної думки й сьогодні, зокрема відомий вітчизняний правознавець О.В. Скрипнюк також звертається до історії світоглядних баталій та державотворчих процесів саме часів боротьби за незалежність у спеціальному розділі "Тенеза поглядів на демократію та демократична суспільна практика в Америці" свого фундаментального дослідження демократичних ідей та інститутів (Див.: Скрипнюк О.В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). - К.: Логос, 2006. - С. 72-121).